

JUAN ANTONIO MOGEL:
250. URTEURRENA

JUAN ANTONIO MOGEL JAIO ZENETIK 250. URTEURRENA

ERAKUSKETA

Eibar, 1995-XII-05

José Antonio Arana Martija

Bihar, abenduaren 6an, Durangoko Azoka inauguratzen den egunean, Juan Antonio Mogel Urkiza Eibarren jaio zenetik 250 urte beteko dira eta Bizkaiko idazle honek gure euskalkian izan zuen eta duen eragina ahaztu ezinik, Azokaren egitarauan sartu du Gerediaga Elkartek Mogelek merezi duen aipamena. Gogora dezagun bestalde, Mogelen idazlanik garrantzitsuena, *Peru Abarka* hain zuzen, liburuia izatera iritsi zela lehendabizi Durangoko Elizalderen moldiztegia, Bilboko *Beti Bat* aldizkariak zatika urte bete lehenago argitaratu arren.

Baina jaiotzaren urteurrenari zegokionez, hemen gaude jaioterrian, Eibarren, jaiotzaren bezperak kantatzen. Euskaltzaintziaren Zuzendaritzak ohiko bilera egin du gaur arratsaldean Udaletxean, non une honetan Mogelen lanen erakusketa inauguratzen den. Eskuizkribu eta liburuen erakusketaz gain, Mogelen garaiari zegoen bizimoduaren agerpen etnologikoaz ere apaindu da erakusketa ikusgarri hau. Abenduaren 19ra arte egongo da zabalik hemen eta abenduaren 22tik urtarrilaren 6ra arte Mogel abade eta parroko izan zen herrian, Bizkaiko Markinan.

Xehetasunetan sartzea bada ere, erakusketaren historiari txoaz eta antolamenduaz zer-bait esatea bidezkoa eta zilegi dela deritzat. Eibarko Udalak, aurtengo uztailaren 26an eskatu zion Euskaltzaindiari erakusketa hau prestatzea eta baiezeko erantzuna eman zuen Zuzendaritzak hurrengo egunean egin zuen bileran, nire ardurapean antolamendua utziz. Egia esan, Begoña Azpiri andereak eraman du lanaren zama eta ardurarik handiena. Eibarko Udalak, irailaren 11an, Euskaltzaindiaren onarpenari ateak zabaltzeko ondoren, Bilbon egin genuen lehen bilera irailaren 21ean: erakusketarako gaien bilketari ekin genion, gehien bat, Azkue Bibliotekan zeudenetatik zeintzuk izango ziren erakusketara eramatekoak zerrendatuz. Ordurako beste toki batzuetan zeudenak ere ikusiak zituen Azpiri andereak eta erakusketa ikusgarria antolatzeko haina zeudela frogatu genuen.

Erakusketa eta Mogelen ipuin eta alegien bilduma argitaratzeko liburuaren prestatetaz beste bilera bat egin genuen Eibarko Udaletxe honetan, bertan zeudelarik Markinako alkate jauna, Eibarko kultura zinegotzia, Euskaltzaindia, Labayru Ikastegia, “Eta kitto” euskara elkarteak, Juan Antonio Mogel ikastolako gurasoak, Xabier Altxibar, liburuaren paratzailea, Luis Alberto Aranberri “Amatiño” eta beste. Urteurrenerako hainbat ildo nagusi markatu ziren bilera horretan eta gero bizpahiru bilera mugatuetan bi-

deratu ditugu Azpiri andereak eta Azkue Bibliotekakook erakus-gaien aukera eta katalogoa.

Atzera jo behar dut, nahita ez, historia laburtxo honetan Eibar eta Markinako udalek Euskaltzaindiari antalamendurako babesa eskatzeak badu arrazoirik. 1959. urteko azaroaren 6, 7 eta 8 egunetan Mogeli buruzko Euskalzaleen Biltzarra antolatu zuen Euskal Herri osoan hedatuta dagoen gure Erakundeak, non eta hemen Eibarren. Gero, 1982an, mogeldarrak direla eta, Azkoitian eskaini zion omenaldi bat Bizenta Mogeli ekainaren 12an. Orain Gipuzkoako diputatu nagusia den Roman Sudupe jauna zen orduan Azkoitiko alkatea. Eta Euskaltzaindiaren ospakizun hau aipatzeaz batera esan behar dut Xabier Altzibarrek eman zigula orduan Bizenta Mogeli buruzko hitzaldia. Ez zebilen beraz oker Euskaltzaindia Juan Antonio Mogelen ipuin eta alegiak biltzen dituen liburua prestatzeko Altzibar jauna proposatu zuenean. Euskaltzainburuaren "Berba aurrekoa" daraman liburu hau, Eibar eta Markinako udalek eta Labayru Ikastegiak argitaratunikoa, abenduaren 8an aurkeztuko da Durangoko Azokan.

Erakusketara berriz itzuliz, Juan Antonio Mogelen edo idazle honekin zerikusirik duten eskuizkribu, liburu eta artikulua agertzen dira, guztira 58 ale. Erdiak, 30, Euskaltzaindiarenak dira eta besteak, sakabanaturik zeudenak Begoña Azpirik bildu dituenak: 9 sermoi Markinako parrokiatik, frantziskotarren Zarautz eta Arantzauzuko komentuetatik 9 ale, Eibarko Udaletxetik 3 ale, Labayru Ikastegitik 3 ale, Loiolako artxibotik 2 ale eta azkenik, Markinako karmeldarren komentutik bat. Eibarren jaio eta Gernikan arma-fabrika eraiki zuen Rufino Unzeta-Barrenetxearen Eduardo ilobak utzi du Ipuinen liburua prestatzeko eskuizkribu originala.

Egitaraua, Mogelen biografia laburra eta Erakusketaren katalogoa biltzen dituen liburuan azaltzen da eskerrona eman behar zaienen zerrenda. Ez noa irakurtzen, luzea baita, baina bai zuoi orori txalo beroa eskatzen dizuet beraien eta zerrendan agertzen ez den *Astixa* taldearen laguntza barik ezinezkoa izango zelako erakusketa hau eta beste eginkizunak prestatzea. Besterik ez.

J. A. MOGELI OMENALDIA

Markina, 1995-XII-22

*M. Karmen Garmendia Laso,
Eusko Jaurlaritzako Kultura Sailburua*

Markinako alkate jauna,
Eibarko alkate jauna,
Euskaltzainburua,
jaun-andreok.

Markina eta Tolosa aldeko euskarari aitorpen berezia egin izan zaio euskaldunon artean: euskararik onenaren gordailutzat jo izan baitira. Eta hain zuzen ere, orain dela 250 urte jaiotako bi idazle ohoratzen dira, han eta hemen: Felix eta Maria Samaniego eta Juan Antonio Mogel, biak ere errioxarrak jatorriz, hura Tolosako alkate izana, hau Markinako erretore.

Biak ere etxe onekoak, ikasiak, aberatsak. Biak ere Real Sociedad Bascongada de los Amigos del País-eko bazkideak. Biak ere Peñafiorida kondearekin lotura eta harreman haundiak zituztenak: Samaniego Peñafioridaren iloba bilakatu zen: Juan Inazio Mogel, gaur ohoratzen dugun Juan Antonioren aita, berriz, Peñafioridaren mediku. Eta Munibetarrekin adiskidetasun handia zutelako eskaini zizkion Bizenta Mogelek bere "Ipui onak" Victor Munibe Aranguren, Peñafiorida kondearen bilobari.

Baina gaur Mogeldarrez mintzatuko gara, nahiz eta Andres Domingo, Juan Antonioren aitona, mediku, Markinara etorri zenetik, Markina izan baita Mogeldarren sorteterrri edo bizileku, beste herriren batean jaio baziren ere gehienak, medikuren baten seme-alabak zirenez.

Juan Inazio Mogel Almazaran, Juan Antonio Mogel Urkizaren aita eta Bizenta Antonia Mogel Elgezabal eta Juan Jose Mogel Elgezabalen aitona da Markinan jaio zen eta ondorengoentzat ere kabia egin zuen lehen Mogeldarra.

Medikuntzari buruzko liburuska baten egilea da Juan Inazio. Medikuntzan eta albaitaritzan ezezik, baserrietako gaitzak eta izurriteak sendatzen eta uzta ugaltzeko esperimentuak egiten ere saiatu zen. Izen bereko semeak, Juan Inazio Mogel Urkizak, Juan Jose eta Bizentaren aitak jarraitu zion mediku eta Adiskideen Elkarteko lanetan.

Xemeingo Gabriela Urkizarekin ezkondurik Eibarra aldatu zen Juan Inazio eta Maria Josefa neba-arrebak ere Eibarren jaio ziren. Beste bi, berriz, Debako mediku zela jaio zitzaizkion: Juan Inazio (Juan Jose eta Bizenta idazleen aita) eta Maria Juana Bautista.

Baina 1753rako Markinan da berriro Mogel familia, Juan Antonio, gaur ohoratzen ari garen Markinako erretore idazleak 8 urte zituenerako. Eta hementxe jaio zitzaion seigarren senidea: Manuela Bizenta.

Juan Antonio Mogel

Geroztik, ikasketa aldian ezik, Markinan bizi zen Juan Antonio: kapellau lehenik, Markinan; abade gero, Markina Etxeberrin; erretore azkenik, Xemeingo elizan. 1804eko maiatzaren 1 In hil zen, izurriteaz gaixoen artean kutsaturik. Eta bere iloba Bizenta eta Juan Jose ere berak hazi eta babestu behar izan zituen, nahiz eta bata Azkoitian eta bestea Deban jaiok izan, aitarik gabe gelditu zirelako haurtzaroan.

Juan Antonio Mogel Urkiza, Markinako erretore eta euskal idazleak liburu asko burutu eta argitaratu zituen eliz-gaiez, Aitortza eta Jaunartzeko sakramentuei buruz. Zizeron, Salustio, Tito Livio eta abarren lanak ere euskaratu zituen latinetik, Baita Pascalen *gogoetak* ere. Euskarari buruzkorik ere idatzi zuen, jakina. Baina Juan Antonioren obrarik famatuena eta ezagunena *Peru Abarka* da. Laurogei urte geroago argitaratu bazen ere, bere garaian eskuz-esku egindako kopiak asko zabaldu baitziren.

Larramendi, Garibay, Astarloa eta abarren antzera, Mogel ere euskararen aldeko apologista sutua zen. Baita erdaraz ere. Baina erdaraz idazten zuena euskaraz idatziz nahi izana zuen egiaztatu. Horregatik idatzi zuen *Peru Abarka*, euskara gai zela erdaraz ikasitako guztia adierazteko erakustearren.

Izan ere, Foruen aurkako eta euskararen kontrako erasoek oldartu eta berotu egin zuten Juan Antonio Mogel. Eta etxeko hizkuntzari Euskal Herriaren ikur politiko kulturallean lehen tokia eman nahi izan zion.

Horretarako bi pertsonaia asmatu zituen: Peru eta Maisu Juan.

Peru da arbasoen bertute eta altxorren gordairua, euskararen, erlijioaren eta ohitura onen gordairua. Gizon hori aurkitzeko, kulturak hondatu ez duen Rousseuren *Basagizon Ona* aurkitzeko, Koldo Mitxelenak dioen bezala, "Mogelek ez zuen urrutiko Indietara joan beharrik. Aldamenean baitzeukan, Bizkaiko basetxe batean, Peru jatorra, Basarteko Unibertsitatean ikasia, mendiak hazi eta basoak hezia".

Maisu Juan, gizon ikasia (barberua eta zirujaua), euskara erbestean trakestu eta atzendua (beste elizgizon eta eskolatu askoren antzera) eta ohigura onak

nahiko utziak dituena ere, erraz aurkitu zuen Mogelek. Mitxelenak dioen bezala, “Erraz jo zuen begiz, kaletar asko-jakinen artean, Maisu Juan barberua. Eta biek elkar topatuz gero, berez bezala dator elkar hizketa bizia. Baita gainerako lagunak ere: andre ostalaria eta bere mirabea, orduko baserritarrak, linuzpatariak, ola-gizonak, baita azkenik —paradisu ederreko suge beltza— iskribau-aguazilak ere. Aspaldi aldendu zen Euskal Herri zaharraren oroigarri berdingabea”.

Maisu Juan poliki-poliki ohartzen da uste baino gutxiago dakiela. Peruk ere piskana-piskana erakusten dizkio Maisu Juani euskara eta euskararen birtartez beste gauza asko. “Oso eta bizirik daude Peru eta Maisu Juan eta inguruko guztiak, (...) Ez dugu biziagorik euskal literaturan. Eta horien ezpainenatik darion hizketaren gatza, Bizkaiko hizkerak berez duen gatz larri xamar hori da” dio Mitxelenak.

Peru Abarka oso interesgarria da euskararen aldetik, hitz zahar eta teknikoak jasotzen dituelako eta literatur jenero eta molde desberdinez ontzen duelako, herriko euskararen oinarriturik. Bizkaiera literarioaren sortzailatzat jotzen da Mogel. Baina bizkaieraz adina idatzi zuen gipuzkeraz ere. Lapurteraz ere egin zuen ahaleginik, “Izan ere —Xabier Altzibarrek dioen bezala— euskalkien arteko aldeek eta euskaldunek elkar ulertzeko zituzten eragozpenek kezkatzen zuten” Mogel.

Euskara lantzeko ezezik, garai hartako pentsaera, bizimodua, ohiturak eta abar jakiteko ere liburu aberatsa da, jakina.

Baina Juan Antonio Mogelen merezimenduak ez dira hor bukatzen. Bi iloba euskaltzale eta idazle utzi zizkigun: Juan Jose eta Bizenta Antonia. Eta lehen esan bezala, aitarik gabe umezurtz geratu zirelako, osabaren ondoan haziak eta heziak izan baitziren.

Bi iloba idazle

Juan Jose Deban jaio zen 1781ean. Eta osaba bezala Markina-Xemeingo abade eta erretore izan zen. Bizkaiko Diputatu Nagusi ere izan zen Lehen Karlistadan. Bizkaieraz idatzi zituen liburu guztiak. Eliz-liburuez gainera, *Baserritar nequazaleentzako escolia* argitaratu zuen 1816an.

Juan Jose gutxietsi gabe, beronen arreba Bizenta Mogel nahi nuke luzezabalagoan aipatu une honetan, euskal literatura idatzia landu duen lehen emakumea delako, Xabier Kaltzakortak dioen bezala.

Azkoitian jaio zen Bizenta, 1782an, eta Abandon hil, 1854an. Baina azkoitiarrek ez daukate Bizenta saltzeko: urtero antolatzen dute herritar ospetsu honen ohoretan Literatur Lehiaketa.

Garai hartan gaizki ikusia zen neskak eskolatzea. Baina Juan Antonio Mar-kinako osaba erretoreak ez zion hala iritzi: garai hartako ohituren kontra latina eta humanitateak irakatsi baitzizkion iloba neskatoari.

Hala kontatzen digu Bizentak berak: “Zortzi urte nituenean ekusirik nere neba edo anaia ikasten ari zala gure osabarekin latíñezko izkera, jarri zitzatan buruan ikasi bear nuela nik ere. Ala, Buruari neke gogorrik eman gabe, loari bere orduak emanda, ta zigor zaurigarriaren beldurrik ez nuela, jolasez bezala irten nuen nere asmoarekin”.

Oso gazterik ipuin eta liburu zaletu zen Bizenta, osabaren ondoan. 22 urte besterik ez zituela argitaratu zuen bere lehen liburua ere, osaba hil zen urte berean, 1804an. Esopogandik hartutako 50 alegia itzuli zituen Gipuzkoako euskarara. Gazte eta nekazarientzat idatzitako *Ipui Onak* liburu hori, lehen esan bezala, Victor Munibe Arangureni eskaini zion.

Harrera ona izan zuen liburu honek, han eta hemen, eta behin eta berriz argitaratua izan denez, baina ez da Bizenta Mogelek ondu zuen euskarazko lan bakarra. Besteak beste, hor daude lehen aipatu ditugun foruen aldeko bertsoak. Baita Bizkai aldean kantatu izan diren Gabon Kantak ere.

Gaboneko cantia vizkaitar guztientzat, euscaldun emakume batec ateria 1819ko urtian Abandoco elextian izenez argitaratu zituen. Hor ikusten dira Bizentaren fedea, zuzentasuna, foruzaletasuna eta euslaltzalatasuna. Eta gogoan ditu horien alde euskaldunek jasandako nekeak:

“Zergatik derichazu
ainbeste neque lan
gure erri onetan
orduban artu zan?
Gordetearren zintzoro
Jesusen leguia,
gure Foru garbijac,
eta eusqueria.”

Ez nuke gehiago luzatu nahi nire jardun hau. Errioxatik Markinaratu ziren Mogeldarrek gauza asko erakutsi dizkigute: Euskal Herriarenganako, bere nor-tasun, burujabetza eta hizkuntzaganako atxikimendua eta maitasuna. Haien ondorengo eta fruitu gara gaurko euskaldunok. Gogora ditzagun eta eredutzat har.

Eta hitzaldi honetan hainbeste aldiz aipatu dudana Koldo Mitxelenarekin amaitzen dut: “Maite dugu Peru, bai, baina ez barberua baztertzeko adina. Kaletarra da, gure antzera; gu bezalako euskaldun kaxkarra, gu bezalako sasi jakintsu erdi ikasia; gure gisa, hitzen burrundari gehiago begiratzen diona gauzen muin gordeari baino. Horrexegatik agian, ahoz zabalka gagozkio, ispilu harri-garriari begira. Eguzkiak badu denentzat argi, onentzat eta gaiztoentzat, eta Mogelen irrifarre gozoa ere, Cervantesena bezala, guztiongana heltzen da, Peru jatorragana beste Maisu Juanengana”.